

WSPÓŁPRACA UCZELNI WYŻSZYCH I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

**JAKO ANIMATORÓW
SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO
Z WYKORZYSTANIEM POTENCJAŁU
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

**pod redakcją
MONIKI BANAŚ
FRANCISZKA CZECHA
MAŁGORZATY KOŁACZEK**

WSPÓŁPRACA UCZELNI WYŻSZYCH I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

**jako animatorów
społeczeństwa obywatelskiego
z wykorzystaniem potencjału
dziedzictwa kulturowego**

**pod redakcją
MONIKI BANAŚ
FRANCISZKA CZECHA
MAŁGORZATY KOŁACZEK**

Kraków 2019

Copyright by autorzy poszczególnych tekstów and Instytut Studiów
Międzykulturowych, Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Kraków 2019

Recenzent
prof. dr hab. Emil Orzechowski

Opracowanie redakcyjne
Magdalena Kusak

Publikacja finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „DIALOG” w latach 2017–2019

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ISBN: 978-83-8138-152-9

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
RADOSŁAW RYBKOWSKI Uniwersytet współpracujący. Nauka we współpracy ze społeczeństwem	11
MAGDALENA FURDZIK Trzeci sektor w Polsce – prawnie określony i społecznie niespełniony	29
ALEKSANDRA LIS Modele współpracy uniwersytetów z organizacjami pozarządowymi (NGO)	53
AGNIESZKA PACUT Przedsiębiorczość społeczna a szkoły wyższe – formy, obszary i wyzwania kooperacji	71
MARTA DU VALL Pozytywne implikacje wybranych europejskich koncepcji i programów jako czynnik wzmacniający społeczeństwo obywatelskie poprzez nacisk kładziony na międzysektorową współpracę organizacji pozarządowych i uczelni wyższych	103
RENATA HOŁDA Dziedzictwo kulturowe w aktywizacji społeczeństwa obywatelskiego	127

MARIOLA PAWEŁKO	
Współpraca międzysektorowa uniwersytety – organizacje pozarządowe w świetle literatury przedmiotu	145
MAGDALENA CZECH	
Społeczeństwo obywatelskie – wielość perspektyw	159
MARTA HOFFMANN	
Współpraca międzysektorowa w perspektywie relacji uniwersytet – organizacje pozarządowe	177
FRANCISZEK CZECH	
Badania nad współpracą uczelni wyższych i organizacji pozarządowych. Stan badań i kwestie metodologiczne	191
ADAM ŻALIŃSKI	
Trzeci sektor jako partner uczelni wyższych w Polsce w opinii ekspertów	211
ANDRZEJ PORĘBSKI	
Szkolnictwo wyższe jako partner trzeciego sektora. Opinie ekspertów na temat sytuacji w Polsce	233
MONIKA BANAŚ	
Dobre praktyki współpracy szkół wyższych i organizacji pozarządowych na Słowacji	263
KAROLINA GOLEMO	
Współpraca organizacji pozarządowych i instytucji edukacyjnych w obszarze inicjatyw kulturalnych i społeczno-obywatelskich. Przypadek Portugalii	293
FRANCISZEK CZECH	
Dobre praktyki współpracy szkół wyższych i organizacji pozarządowych w Wielkiej Brytanii	331
MAŁGORZATA KOŁACZEK	
Trzeci sektor i szkolnictwo wyższe w Austrii – dobre praktyki współpracy międzysektorowej	359
MONIKA BANAŚ, FRANCISZEK CZECH, MAŁGORZATA KOŁACZEK	
Podsumowanie: trzecia misja uczelni i różne drogi jej realizacji	397

RENATA HOŁDA¹

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie

DZIEDZICTWO KULTUROWE W AKTYWIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Uwaga poświęcana współcześnie dziedzictwu (materialnemu i niematerialnemu) jest pochodną procesów globalizacji, wyrazem sprzeciwu wobec nich i wynikającej z tego potrzeby zachowania i ochrony różnorodnych form przekazu kulturowego. Jest przejawem sprzeciwu wobec dyskursu nacjonalistycznego oraz hegemonistycznej wizji tożsamości i historii. Mówiąc o dziedzictwie europejskim, Oriane Calligaro stwierdziła, że definicja jego treści stała się „kwestią polityczną i przedmiotem negocjacji”. Stwierdzenie to można odnieść do problematyki dziedzictwa w ogóle. W procesie uzgadniania, czym ono może być i czyją jest własnością, poza centrami rządowymi biorą udział także inne podmioty, w tym grupy lokalne i mniejszościowe. Oficjalnym narracjom przeciwstawiły one partykularne pamięć i historię, domagając się ich uznania². Światowa debata rozwija się intensywnie, w Europie koncentrując się od kilku lat wokół pojęcia dialogu międzykulturowego, rozumianego jako narzędzie do zarządzania wewnętrzną heterogenicznością³. Wyrazem tych tendencji jest docenienie wagi lokalnego

¹ Dr; renata.holda@uj.edu.pl.

² O. Calligaro, *From 'European Cultural Heritage' to 'Cultural Diversity'? The changing core values of European cultural policy*, „Politique Européenne” 2014, nr 45 (3), s. 68.

³ Ibidem, s. 70–74.

dziedzictwa, którego różnorodność została uznana za niezwykle cenną, a w zarządzaniu nim ważną rolę przeznaczono organizacjom społeczeństwa obywatelskiego.

Spółeczeństwo obywatelskie

„Społeczeństwo obywatelskie” jest kategorią, która choć nieostra i różnie definiowana, znajduje się w centrum rozważań i sporów toczonych przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Choć brakuje zgody co do zakresu zjawiska, we współczesnych demokracjach jego istnienie jest oceniane jako pewna wartość i stan pożądany.

Współczesna, odnowiona popularność koncepcji wiąże się ze względny osłabieniem państwa narodowego, które rezygnuje z części swych prerogatyw i kompetencji na rzecz instytucji zdecentralizowanych oraz samorządów. Koncepcja ideowo bliska jest pojęciu demokracji uczestniczącej, opartej na założeniu aktywnego i dobrowolnego udziału jednostki w życiu publicznym. Obejmuje zarówno pewien sposób myślenia o państwie, jak i konkretne działania. Zakłada indywidualną, ale i zbiorową aktywność obywateli – to proces, w którym jednostki związane poczuciem wspólnych wartości działają jak osoby publiczne i w imię spraw publicznych. Współpraca odbywa się na różnych poziomach struktury społecznej, zwłaszcza w obszarach, w których z różnych powodów nie mogą być skuteczne państwo i mechanizmy rynkowe. Działania mieszczące się w tej kategorii wykraczają jednak poza wąsko rozumianą sferę rodzinną. Społeczeństwo obywatelskie jest więc postrzegane jako ciesząca się pewną autonomią „przestrzeń między państwem, rynkiem i rodziną”, obejmująca różne formy aktywności na polu kultury, ideologii i debaty politycznej⁴. Wskazana niezależność tych działań nie oznacza izolacji i braku interakcji z pozostałymi podmiotami życia publicznego. Organizacje społeczne mogą wchodzić

⁴ S. Van der Auwera, A. Schramme, *Civil Society Action in the Field of Cultural Heritage*, „Heritage & Society” 2011, nr 4 (1), s. 61.

w spory, negocjować lub podejmować współpracę z ośrodkami politycznymi różnych szczebli oraz podmiotami gospodarczymi⁵. W praktyce wiele organizacji współdziała z organami władzy, prowadzi działalność komercyjną, a także inicjuje zmiany polityczne i społeczne. Jednak samorządy i terenowe organy administracji winny nie tyle inspirować te działania, ile koordynować je i zapewniać ramy, w które mogą wpasować się różne aktywności podejmowane przez obywateli.

Obywatelskie zaangażowanie w sprawy publiczne realizowane jest przede wszystkim poprzez stowarzyszenie się i udział w formalnych i nieformalizowanych organizacjach działających na rzecz różnie rozumianego wspólnego dobra. Jednym z wyrazów aktywności obywatelskiej jest udział w pracach tak zwanego trzeciego sektora, w Polsce identyfikowanego najczęściej z organizacjami *non-governmental* (NGO)⁶. Warto jednak podkreślić, że na świecie termin NGO jest kwestionowany i traktowany jako podzbiór szerszego pojęcia, jakim jest Organizacja Społeczeństwa Obywatelskiego (*Civil Society Organization* – CSO). Obejmuje ono wszystkie organizacje niepaństwowe i nierynkowe, oparte w większości na pracy społecznej i wolontariackiej, których powstanie jest efektem działań oddolnych i które są kierowane przez obywateli, bez udziału państwa (rządu) lub tylko z niewielką kontrolą z jego strony. Poza organizacjami pozarządowymi wskazana kategoria obejmuje między innymi instytuty badawczo-rozwojowe, komitety doradcze (*think tanki*), ruchy społeczne, związki religijne i zawodowe, federacje pracodawców, fundacje, spółdzielnie, grupy środowiskowe, stowarzyszenia i przedsiębiorstwa społeczne, a także media *non profit*⁷. Rozbieżności pomiędzy standardami globalnymi a polskimi oraz wynikające stąd problemy z nazewnictwem odzwierciedla praktyka

⁵ Ibidem.

⁶ K. Podemski, *Społeczeństwo obywatelskie w Polsce 25 lat po wielkiej zmianie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr 76 (2), s. 90.

⁷ B. Tomlinson, *Working with Civil Society in Foreign Aid. Possibilities for South-South Cooperation?*, Oxford 2013, s. 123–125, https://www.undp.org/content/dam/undp/documents/partners/civil_society/publications/2013_UNDP-CH-Working-With-Civil-Society-in-Foreign-Aid_EN.pdf (dostęp 10 VI 2019).

stosowana niekiedy do celów obliczeniowych, wyróżniająca tzw. wąską definicję organizacji pozarządowych (stowarzyszenia i fundacje) oraz szeroką, w której zakres wchodzi także pozostałe nierządowe i niepaństwowe podmioty⁸. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego działają na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym, a ich wpływ znacznie wykracza poza kwestię zdobycia i rozdysponowania funduszy.

Społeczeństwo obywatelskie, w tym organizacje pozarządowe, także w Polsce, jest postrzegane – zwłaszcza w wieloaspektowej sytuacji niewydolności państwowego systemu finansowania i zarządzania ochroną dziedzictwa – jako jeden z istotnych elementów warunkujących utworzenie zdecentralizowanej, lecz skutecznej struktury ochrony i promocji wytworów kulturowych, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, traktowanych jako ważny czynnik rozwoju⁹.

Dziedzictwo kulturowe

Pojęcie dziedzictwa kulturowego (*cultural heritage*) współcześnie zastąpiło terminy takie jak „zabytek” czy „dobro kultury”. Ewolowało i poszerzało się, odchodząc od dominującego określenia pasywnych „rzeczy” w stronę akcentowania swego procesualnego i negocjowanego charakteru, łączonego z pamięcią i chęcią pamiętania. Jednocześnie wyobrażenie „dziedzictwa” wykroczyło poza ujmowanie go jako materialnych i historycznie wartościowych, narodowych (państwowych) „pomników kultury wysokiej” i zostało poszerzone o nieelitarny, oddolny i regionalny jego wymiar, uwzględniając także przestrzenną różnorodność. Stopniowo również obok wartości pozytywnej definicja objęła pamięć o negatywnych wymiarach europejskiej

⁸ Podstawowe informacje o organizacjach pozarządowych, <https://publicystyka.ngo.pl/podstawowe-informacje-o-organizacjach-pozarządowych> (dostęp 10 VI 2019).

⁹ J. Purchla, *W stronę systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce*, „Zarządzanie Publiczne” 2010, nr 2 (12), s. 80–81.

i lokalnej historii¹⁰. Poza dyskursem hegemonicznym i usankcjonowaną narracją o przeszłości do głosu dopuszczono inne, reprezentujące mniejszościowe lub po prostu odmienne interpretacje przeszłości:

Dziedzictwo kulturowe można określić jako kategorię wartości kulturowych (zarówno materialnych, jak i niematerialnych) ukształtowanych przez polityczne, ekonomiczne i społeczne problemy teraźniejszości. W konsekwencji dotyczy ono zarówno materialnych artefaktów, jak i innych niematerialnych form ekspresji kulturowej, a także znaczeń umieszczonych na nich i na reprezentacjach tworzonych przez nie¹¹.

Współczesne definicje podkreślają, że dziedzictwo nie jest po prostu spuścizną pochodzącą z przeszłości, lecz jest aktywnie konstruowane, co wiąże się z procesem patrymonializacji.

Pojęcie to odnosi się do określonej polityki wytwarzania dziedzictwa, w wyniku której zostaje ono poddane fragmentaryzacji i adaptacji do potrzeb współczesnych. Omawiany termin uwzględnia czynniki wyboru i włączenia – fakt, że tylko pewne elementy (materialne i niematerialne) zostają uznane za wartościowe i właściwe do dalszej kultywacji, poddane przekształceniom i reinterpretacjom¹². Selekcji dokonują z jednej strony eksperci i profesjonaliści wskazujący na komponenty najbardziej „oryginalne”, „autentyczne” czy „charakterystyczne”; z drugiej – sami depozytariusze dziedzictwa, wybierając z niego te aspekty, które uznają za wyjątkowe i w sposób oczywisty definiujące ich tożsamość.

¹⁰ O. Calligaro, *From 'European Cultural Heritage'...*, op. cit., s. 65–67; L. Smith, E. Klekot, „Zwierciadło dziedzictwa”: narcystyczna iluzja czy zwielokrotnione odbicie?, „Rocznik Antropologii Historii” 2016, nr 6 (9), s. 26; K. Kowalski, *Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne” 2017, nr 45 (1), s. 2.

¹¹ O. Calligaro, *From 'European Cultural Heritage'...*, op. cit., s. 62.

¹² H. Schreiber, *Patrymonializacja w stosunkach narodowych. Wybrane tendencje w międzynarodowej ochronie dziedzictwa kulturowego (2006–2016)*, [w:] *Tendencje i procesy rozwojowe współczesnych stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M.F. Gawrycki [et al.], Warszawa 2016, s. 386–387.

Współcześnie podkreśla się uniwersalną wartość dziedzictwa kulturowego – poszczególnych regionów i krajów, jak również dorobku ogólnoeuropejskiego – traktowanego jako warte podtrzymania przejawy różnorodności, w których ochronie znaczący udział winny mieć organizacje społeczeństwa obywatelskiego.

Do wątku tego nawiązała paryska Powszechna deklaracja UNESCO o różnorodności kulturowej z 2001 roku, która wskazała na konieczność partnerstwa między sektorem publicznym, sektorem prywatnym i społeczeństwem obywatelskim¹³ oraz na włączenie tego ostatniego segmentu do zdefiniowania polityk społecznych mających na celu ochronę i wspieranie różnorodności kulturowej¹⁴. Stanowisko to podtrzymała późniejsza o cztery lata Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, która określiła, że „[...] społeczeństwo obywatelskie pełni podstawową rolę w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego”¹⁵. W tym samym roku (2005) uchwalono ramową Konwencję o znaczeniu dziedzictwa dla społeczeństwa, przyjętą przez Radę Europy (konwencja z Faro). Połączyła ona prawa człowieka z prawem do swobodnego uczestniczenia w dziedzictwie kulturowym. Za główne podmioty odpowiedzialne za dziedzictwo kulturowe uznała obywatele, dając im prawa do jednostkowego i zbiorowego korzystania z niego oraz wzbogacania go. Wyrazem tego było stworzenie pojęcia wspólnot dziedzictwa (*heritage communities*):

¹³ Powszechna deklaracja UNESCO o różnorodności kulturowej przyjęta jednomyślnie na 31 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, Paryż, 2 listopada 2001 roku, art. 11, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Dekl_o_roznorodnosci.pdf (dostęp 3 VI 2019).

¹⁴ Ibidem, art. 12, pkt 19.

¹⁵ Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, art. 11, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje__deklaracje_raporty/Konwencja_o_ochronie_roznorodnosci_form_wyrazu_kulturowego.pdf (dostęp 3 VI 2019).

[...] wspólnota dziedzictwa składa się z ludzi, którzy cenią określone aspekty dziedzictwa kulturowego, które chcą podtrzymywać i przekazywać przyszłym pokoleniom w ramach działań publicznych¹⁶.

Cytowany dokument wskazuje na ważność subiektywnych wartości i znaczeń łączonych przez użytkowników z konkretnymi zachowaniami lub obiektami kulturowymi, jak również fakt, że ochrona i konserwacja nie wyczerpują pełnego katalogu działań z nimi związanych. Ponadto podkreślone zostało znaczenie społeczności lokalnych i tworzonych przez nie organizacji, dla których przewidziano we wskazanej konwencji podstawową rolę nie tylko w ochronie, ale również w procesie definiowania dziedzictwa oraz zarządzania nim, co obejmuje także prawo do dysponowania nim i przekształcania go. Przyjęcie tych rozstrzygnięć podkreślało kompetencje społeczności lokalnych w odniesieniu do ich dziedzictwa, doceniało ważność oddolnych inicjatyw związanych z jego utrzymaniem i promocją, a także z decyzjami dotyczącymi tego, co jest, a co nie jest dziedzictwem. Otworło to możliwości umiejscowienia sektora publicznego w obszarze tak zwanego partycypacyjnego zarządzania dziedzictwem kulturowym, do którego wdrożenia wezwała w swych konkluzjach Rada Unii Europejskiej w listopadzie 2014 roku¹⁷. Polega ono na

[...] wzmocnieniu relacji między instytucjami dziedzictwa kulturowego, osobami zawodowo związanymi z tą dziedziną i wszelkimi podmiotami zainteresowanymi dziedzictwem kulturowym lub pracującymi na jego rzecz: społeczeństwem obywatelskim, ogółem społeczeństwa, właścicielami obiektów, zarządcami, przedsiębiorstwami itp.¹⁸

¹⁶ *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro 27.10.2005, art. 2, pkt b, <https://nid.pl/upload/iblock/844/8445eee1eed20fe93856a52376d47eaa.pdf> (dostęp 3 VI 2019).

¹⁷ Konkluzje Rady [Unii Europejskiej] na temat zarządzania partycypacyjnego dziedzictwem kulturowym, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2014/C, 463/01, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN) (dostęp 14 VI 2019).

¹⁸ *Partycypacyjne zarządzanie dziedzictwem kulturowym. Sprawozdanie grupy roboczej ekspertów z państw członkowskich w ramach OMK (otwartej metody koordynacji): streszczenie*, <https://doi.org/10.2766/443291>.

Konkluzje traktują zarządzanie dziedzictwem jako element polityki kulturalnej, a samo dziedzictwo (materialne, niematerialne i cyfrowe) jako „zasób dzielony”. Z kolei prezentowane w nich rozumienie pojęcia partycypacji implikuje element zaangażowania, współodpowiedzialności, a także tworzenia otwartych i całościowych relacji ze wszystkimi interesariuszami, w tym z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i organizacjami pozarządowymi¹⁹. Wspomniana wcześniej Konwencja z Faro w swoich zapisach podkreślała również, że dziedzictwo kulturowe może być źródłem zrównoważonego rozwoju gospodarczego dla lokalności oraz czynnikiem poprawy jakości życia i kreatywności jego depozytariuszy²⁰. W obu dokumentach dziedzictwo kulturowe jest nie tylko uznawane za „własność” konkretnych wspólnot lokalnych, ale również traktowane jako potencjał i poważny czynnik sprzyjający rozwojowi regionu oraz jego mieszkańców.

Światowy system dziedzictwa ma charakter wielopoziomowy. Tworzą go organizacje globalne (międzynarodowe organizacje takie jak UNESCO, Komitet Światowego Dziedzictwa), instytucje powołane w poszczególnych państwach oraz stowarzyszenia działające lokalnie. Poziom państwa ma charakter pośredni i istotne znaczenie w procesie komunikacji pomiędzy organizacjami pozostałych szczebli. Z jednej strony państwo kontaktuje się z instytucjami o zasięgu globalnym, przyjmując lub odrzucając proponowane rozwiązania i dyrektywy, z drugiej – podtrzymuje relacje z podmiotami lokalnymi, informując je o oczekiwaniach i możliwościach włączenia się w prace na rzecz kultury, oraz rozpoznaje związane z tym problemy. Poziom ten może jednak zawodzić, stąd przyjęte wspólnie rozstrzygnięcia wskazują na potrzebę przeniesienia aktywności społeczeństwa obywatelskiego na szczebel ponadnarodowy, bardziej konsekwentne włączanie podmiotów lokalnych w system oraz zapewnianie im odpowiedniej reprezentacji i ochrony interesów, w tym prawa do dziedzictwa, do dysponowania nim oraz przekształcania go. Podkreślają współodpowiedzialność lokalnych wspólnot za dziedzictwo, a jednocześnie wskazują na ich doniosłą

¹⁹ Konkluzje Rady [Unii Europejskiej]..., op. cit., pkt 8–9.

²⁰ *Council of Europe Framework Convention...*, op. cit., art. 5, pkt a–g.

rolę w zachowaniu dziedzictwa światowego. Misją organizacji społeczeństwa obywatelskiego jest zwracanie uwagi społeczności lokalnych na cele i priorytety działań organizacji światowych, a także walka o uznanie wartości dziedzictwa lokalnego i wdrożenie działań ochronnych.

Inicjatywy takie wspomaga obecność na danym obszarze zidentyfikowanego dziedzictwa kulturowego (zabytków, miejsc historycznych i tradycji) oraz naturalnego. Rozpoznanie dziedzictwa, czyli selekcja tych elementów kultury, które mają być pamiętane, rozwijane i propagowane, jest wybiórczym procesem, w rezultacie którego wytwarzane jest dziedzictwo. Zapewnia to społeczną aktywność, sprzyja różnym formom zrzeszania się ludzi oraz uruchamia ich potencjał kreatywny i przedsiębiorczość. Warto jednak podkreślać, że poszczególne stowarzyszenia mogą reprezentować odmienne podejście do tej kwestii – od autentycznej potrzeby zachowania „tego, co własne” do instrumentalnego traktowania dziedzictwa jako „zasobu” i oceniania go wyłącznie w kategoriach ekonomicznych. Różnice te mogą wpływać na skłonność do zachowania lub przekształcania dziedzictwa oraz na sposoby jego użytkowania i zarządzania nim.

Aktywność polskich organizacji pozarządowych w obszarze dziedzictwa

Sensem działań funkcjonujących lokalnie organizacji dziedzictwa kulturowego jest tworzenie „miejsc spotkań”:

Takie miejsce spotkań może obejmować publiczną uroczystość święta określonej grupy etnicznej, celebrację tradycji kulinarnej, muzycznej lub przekazanie wartości młodym ludziom w populacji migrantów. Celem organizacji dziedzictwa kulturowego jest zatem łączenie społeczności poprzez promowanie i ochronę tożsamości, tradycji i wartości. Poprzez programy publiczne, które umożliwiają dzielenie się dziedzictwem kulturowym, społeczeństwo obywatelskie jest również w stanie budować mosty między różnymi grupami i społecznościami²¹.

²¹ S. Van der Auwera, A. Schramme, *Civil Society Action...*, op. cit., s. 65.

A zatem nadrzędnym zamysłem dla aktywności podejmowanych przez stowarzyszenia powinna być szeroko rozumiana integracja społeczna i tworzenie ponadetnicznej wspólnoty opartej na wartościach. Służyć temu ma odwoływanie się do nie zawsze wspólnej przeszłości.

Wiele organizacji społeczeństwa obywatelskiego cele deklarowanych działań statutowych umieszcza w obszarze „kultura, sztuka, tradycja” (nie ma specjalnie wyróżnionego pola „dziedzictwo”)²². Według danych portalu organizacji pozarządowych NGO jest to podstawowy wybór dla 13% zarejestrowanych tam podmiotów, przy czym wartość ta od 2015 roku wykazuje tendencję malejącą. Należy jednak podkreślić, że w wielu przypadkach organizacje łączą ten obszar z innymi, takimi jak „sport, turystyka, rekreacja”, „rozwój lokalny” lub „edukacja i wychowanie”, a zatem z polami działań identyfikowanych jako stymulatory korzystnych zmian w danym regionie²³, sprzyjające także zainteresowaniom dziedzictwem traktowanym w tym przypadku jako dodatkowy atut. Zdaniem ekspertów stan taki może wynikać ze zmian w sposobie rozumienia kultury, które przesunęło się z „wąskiego”, elitarnego w stronę poszerzonej definicji antropologicznej lub z pragmatycznego podejścia podmiotów lokalnych dostrzegających ograniczenia finansowania obszaru „kultura” i pragnących zwiększyć swoją konkurencyjność w tym zakresie. Dodać należy, że organizacje kulturalne dysponują na ogół mniejszym budżetem niż te działające w innych segmentach²⁴.

Zaprezentowane informacje warto jednak zestawić z wynikami analiz opartych na Badaniach Spójności Społecznej przeprowadzonych przez GUS

²² O ile nie wskazałam inaczej, swoje rozważania w tej części opieram na analizie informacji na temat podmiotów zarejestrowanych w bazie bazy.ngo.pl (obecnie <https://spis.ngo.pl/>), deklarujących działanie w obszarze „kultura, sztuka, tradycja” oraz na materiałach z ich stron internetowych (o ile są dostępne). Dane zebrano w kwietniu 2018 roku i dotyczyły 300 organizacji z województwa małopolskiego działających w ośrodkach miejskich i na wsiach, w tym także kół gospodyń wiejskich.

²³ K. Hełpa-Liszkowska, *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Oeconomica Posnaniensa” 2013, t. 1, nr 6 (255), s. 7–8.

²⁴ B. Charycka, *Coraz mniej kultury. Dlaczego?*, <https://publicystyka.ngo.pl/coraz-mniej-kultury-dlaczego> (dostęp 10 VI 2019).

w 2015 roku. Z uśrednionych danych dla całego obszaru Polski wynika, że tylko 27,6% respondentów dostrzegało potrzebę kultywowania tradycji regionalnych, przy czym dla 78,2% utrzymywanie tych tradycji miało duże lub bardzo duże znaczenie²⁵. Z kolei 71% ankietowanych identyfikowało w pobliżu swego miejsca zamieszkania zabytki i miejsca nacechowane historyczne oraz stanowiska archeologiczne, przy czym ich zachowanie było ważne lub bardzo ważne dla 55,1% badanych²⁶. Różnica (43,4%) w postrzeganiu elementów dziedzictwa może mieć przyczynę w niedostrzeganiu wartości i potencjału niematerialnych form ekspresji kulturowej lub też w identyfikowaniu jako cennych tylko przedmiotów materialnych, co odzwierciedlałoby dziś już odrzucone, anachroniczne, ale jednocześnie „zdroworozsądkowe” rozumienie dziedzictwa jako fizycznie i namacalnie istniejącego „dobra kultury”²⁷. Trzecią, niewykluczającą dwóch poprzednich możliwością jest funkcjonowanie niewypowiedzianego przez badanych założenia o nadrzędności obiektów kulturowych odnotowanych przez oficjalną historiografię i potwierdzonych przez spisy, a zatem uleganie dominującemu dyskursowi na temat historycznego/narodowego dziedzictwa.

Ponadto warto podkreślić również, że omawiane podmioty (organizacje pozarządowe) jako cele swojej działalności obok „naturalnych” zainteresowań dziedzictwem i tradycją (identyfikowaną, acz niekonsekwentnie, z dziedzictwem niematerialnym) wymieniają jeszcze jeden element: „pielęgnowanie oraz otaczanie opieką zabytków, pamiątek, pomników”, co wskazuje być może na wątpliwości dotyczące zakresu i wzajemnych relacji trzech wymienionych pojęć.

Organizacje pozarządowe swoje zainteresowanie dziedzictwem dookreślają najczęściej w statucie lub – rzadziej – w nazwie bezpośrednio odwołującej się do tego pojęcia (np. „Instytut Dziedzictwa”). Najczęściej deklarowane jest zainteresowanie „dziedzictwem kulturowym”

²⁵ P. Łysoń [et al.], *Postrzeganie dziedzictwa narodowego i kultywowanie tradycji w regionach uwarunkowanych historycznie*, „Wiadomości Statystyczne” 2018, nr 11 (690), s. 74.

²⁶ Ibidem, s. 70.

²⁷ Zob. L. Smith, E. Klekot, „Zwierciadło dziedzictwa”..., op. cit., s. 26.

lub „dziedzictwem kultury”, czasem z dodatkową informacją, że chodzi o dziedzictwo kulturowe „wsi i gminy” lub „lokalne i narodowe”. W dalszej kolejności pojawiało się „dziedzictwo narodowe” i „przyrodnicze”. Zdecydowanie rzadziej informacje dotyczą działań związanych z dziedzictwem „ponadnarodowym” i „światowym”, a także „europejskim”, „polskim”, „miejscowym”, „historycznym”, „archeologicznym”, „urbanistycznym”, „kulinarnym” i „franciszkańskim”. Termin „dziedzictwo” łączony jest z innymi wyrazami, takimi jak „ochrona”, „ratowanie”, „poszanowanie”, „dbanie”, „troska”, „szacunek”, „wspieranie”, „odkrywanie”, „upowszechnianie”, „propagowanie”, „popularyzowanie”, „promocja”, „zachowanie”, „pielęgnowanie”, „odbudowa”, „kształtowanie”. Zestawienie tych leksemów ujawnia kryjący się za nimi specyficzny stosunek do dziedzictwa kulturowego – wyraźnie wskazuje, że w pracach z nim związanych dominować mają działania zachowawcze, a ich rezultatem ma być swego rodzaju petryfikacja, przechowanie „dobra” w niezmienionej postaci. Pojęcie „rozwój”, oznaczające świadomą modyfikację i przekształcanie, w kontekście dziedzictwa pojawia się niezmiernie rzadko, choć można odnaleźć także deklaracje podkreślające jego pozytywny wpływ na rozkwit lokalnej społeczności:

Wspieramy mieszkańców różnych miejscowości i regionów w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego. Pomagamy im odkryć to, co wyjątkowe w ich otoczeniu – kulturze, przyrodzie, tradycjach, architekturze, historii itp. – by miejscowe dziedzictwo stało się impulsem do rozwoju lokalnego²⁸.

Termin „tradycja” jako ośrodek działań pojawia się równie często jak „dziedzictwo”, przy czym pojęcia te na ogół traktowane są jako niezależne. Także „tradycja” pojawia się w szczególnym kontekście – we frazach takich jak „Dbałość o kulturę, tradycję i dziedzictwo kulturowe”. I w tym przypadku dominuje niewyrażone wprost przekonanie o konieczności podjęcia starań w celu utrwalenia tego zjawiska, czego wyrazem są zwroty mówiące o potrzebie pielęgnowania go, podtrzymywania, kultywowania

²⁸ *Nasza misja*, <http://www.mapapasji.pl/misja> (dostęp 10 VI 2019).

czy krzewienia. W różny sposób jest rozumiany również zakres pojęcia tradycji. Zdarzają się deklaracje podkreślające jej wartość (jako elementu pozytywnie wpływającego na rzeczywistość, w pewnym sensie udoskonalającego) i dobrze oddające jeden z obecnych w literaturze sensów terminu²⁹, wskazujący na jego transmisyjny charakter:

Tradycja jest tym elementem kulturowego dziedzictwa, który wzbogaca nasze współczesne życie. Są to przekazywane z pokolenia na pokolenie treści (dawne zwyczaje, obyczaje), które są warte zachowania teraz i w przyszłości³⁰.

Zazwyczaj jednak „tradycja” ujmowana jest dość wąsko i kojarzona z regionalnymi formami świętowania oraz „obrzędami i zwyczajami przodków”³¹. Niektórzy jednak od „tradycji” (w liczbie mnogiej) odróżniają „zwyczaje”, choć jedno i drugie są przedmiotem troski i wspomnianych już „kultywacji i krzewienia”³². W pracach omawianych organizacji, choć funkcjonują najczęściej lokalnie, ważne jest także działanie na rzecz tradycji ogólnopolskich, identyfikowanych jako narodowe i historyczne. Okazją do inicjatyw w tym zakresie były niedawne obchody stulecia odzyskania niepodległości Polski, które jedna z organizacji połączyła z Dniem Kobiet:

Aby przypomnieć społeczności, jak to było sto lat temu, z okazji Dnia Kobiet Panie z KGW odegrały przedstawienie. [...] Scenka nawiązywała do walki kobiet o prawa wyborcze. Przypominała historyczne zdarzenie wizyty kobiet u Marszałka Piłsudskiego, gdzie atrybutem kobiet były parasolki.

²⁹ J. Szacki, *Trzy pojęcia „tradycji”: transmisja – dziedzictwo – tradycja*, [w:] idem, *Tradycja*, Warszawa 2011, s. 98–180.

³⁰ *Stowarzyszenie Kultywowania Kultury i Tradycji Ziemi Futomskiej, powiat rzeszowski, gmina Błażowa*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24250954> (dostęp 10 VI 2019).

³¹ *Koło Gospodyń Wiejskich w Bóbrce, powiat krośnieński, gmina Chorkówka*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24255744> (dostęp 10 VI 2019).

³² *Stowarzyszenie Koła Gospodyń wiejskich ze Słopnic*, <http://slopnice.pl/pl/813/0/stowarzyszenie-kola-gospodyn-wiejskich-ze-slopnic.html> (dostęp 10 VI 2019).

Służyły one do ochrony przed deszczem, bo kobiety czekały cały dzień na deszczu, ale też do robienia hałasu i uświadomienia o sile i determinacji kobiet. Podpisana petycja u Marszałka otworzyła drzwi i możliwość kandydowania kobietom do Sejmu w Niepodległym Państwie Polskim³³.

Inscenizacje teatralne nie są zbyt częste, zwłaszcza w przypadku stowarzyszeń działających na wsiach, które deklarują zainteresowanie twórczością ludową i folklorem scenicznym, realizowane głównie przez zespoły taneczne i tradycyjny śpiew zespołowy. Wspieranie zwyczajów ludowych zwykle jednak przybiera formy udziału w kiermaszach, warsztatach, wystawach i konkursach, organizowanych często w okresie przedświątecznym – na przykład przed Wielkanocą, w Niedzielę Palmową. Aktywność ta wpisuje się poniekąd w dawną obyczajowość, gdy przygotowania do świąt związane były ze wzmożonym wysiłkiem i obejmowały między innymi plastykę obrzędową (palmy, pisanki, papierowe kwiaty, wycinanki). Jednak na współczesnych imprezach, mających wielokrotnie charakter komercyjny, przedstawiana jest twórczość nawiązująca do dawnych form, lecz wykonana z udziałem nowych technik i narzędzi, prezentująca nowe rozwiązania i wzory (np. ozdoby choinkowe wykonane z koronki szydełkowej lub tzw. frywolitki), a ponadto wyroby rękodzielnicze niemające analogii w przeszłości (np. obrazy wykonywane haftem krzyżykowym). Kiermasze często połączone są z degustacją potraw świątecznych lub okolicznościowych, ciast, przetworów, nalewek, wyrobów niekiedy wyszukanych: „Ciasteczka pokrzywowe, babeczki z kwiatem z czarnego bzu, lemoniada z kwiatów z czarnego bzu z pomarańczą i melisą, pierogi z botwinką i inne”³⁴.

Nie sposób nie zauważyć, że wymienione specjały, choć określane jako „tradycyjne”, niewiele mają wspólnego z dawną kuchnią chłopską, która

³³ *Wydarzenia z obchodów 100-lecia odzyskania Niepodległości przez Polskę*, <https://www.mojawies.pl/artykuly/pokaz/wydarzenia-z-obchodow-100-leci-odzyskania-niepodleglosci-przez-polske,6574> (dostęp 10 VI 2019).

³⁴ *Koło Gospodyń Wiejskich im. Księżnej Heleny Jabłonowskiej w Straszęcinie, powiat dębicki, gmina Straszęcin*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24250738> (dostęp 10 VI 2019).

cechowała się wymuszoną czasem prostotą, oszczędnością i jednostajnością. Kulinaria, a właściwie „dziedzictwo kulinarne” oraz jego popularyzacja są jednak przedmiotem zainteresowania wielu kół i stowarzyszeń:

Naszą tożsamością jest nie tylko piękna przyroda, zabytki kultury, zwyczaje czy obrzędy, jakie były dawniej, ale są to również smaki oryginalnych, niepowtarzalnych potraw. W naszym regionie jest wiele potraw, które trudno znaleźć w książkach kucharskich. Są to potrawy, które swą wyjątkowość zawdzięczają kulturze, tradycji i historii. Warto więc tę oryginalność chronić, dlatego też postanowiliśmy założyć w Futomie stowarzyszenie w 2007 r., które ma służyć zachowaniu dawnej kultury, tradycji i przede wszystkim promować nasze dawne potrawy³⁵.

Aktywność w tym zakresie łączy się z promowaniem ekologii i zdrowego trybu życia, a także z poszukiwaniem „produktów regionalnych”³⁶. Zgodnie z ustawodawstwem unijnym i polskim za produkt taki może uchodzić wyrób w całości wytwarzany na danym obszarze i charakteryzujący się wysoką jakością. Po zgłoszeniu, rejestracji i wpisaniu na Listę Produktów Tradycyjnych prowadzoną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi zyskuje on ochronę prawną, stając się swego rodzaju wizytówką danego obszaru, a także narzędziem promocji, atrakcją turystyczną, a w konsekwencji źródłem zysków dla regionu oraz jego mieszkańców.

Zajmowanie się „dziedzictwem” czy jego pielęgnowanie w wielu przypadkach jest pretekstem do podjęcia przez organizacje pozarządowe działań popierających instytucje, które są ważne dla lokalnych społeczności. Mogą być to uczelnie, szkoły (publiczne czy muzyczne), domy kultury, dzienne domy pomocy, a zatem placówki, których obecność jest ważna z punktu widzenia integracji oraz rozwoju regionalnego i osobistego mieszkańców.

³⁵ Stowarzyszenie Kultury i Tradycji Ziemi Futomskiej..., op. cit.

³⁶ U. Sobol, „Wielkanocne tradycje” w Albigowej. Koła gospodyń wiejskich przywiozły najsmaczniejsze ciasta pachnące orzechami i tradycyjne pisanki, <https://nowiny24.pl/wielkanocne-tradycje-w-albigowej-kola-gospodyn-wiejskich-przywiozly-najsmaczniejsze-ciasta-pachnace-orzechami-i-tradycyjne/ar/c8-14028113> (dostęp 10 VI 2019).

Podjęmowane są również działania zapobiegające wykluczeniom społecznym, prace na rzecz osób z niepełnosprawnościami oraz aktywizacji kobiet i osób starszych.

Zakończenie

Zaprezentowany przegląd aktywności organizacji społeczeństwa obywatelskiego w obszarze dziedzictwa kulturowego nie wyczerpuje całości zagadnienia. Jednak na jego podstawie można pokusić się o sformułowanie pewnych wniosków.

Podkreślić należy zaznaczającą się rozbieżność w definiowaniu dziedzictwa i jego roli pomiędzy badaczami kultury a przedstawicielami lokalnych społeczności. O ile ci pierwsi wskazują, że dziedzictwo jest zmiennym, negocjowanym, wybiórczym procesem i praktyką, o tyle dla drugich jest ono zbiorem obiektów, cennym spadkiem, wartościowym ze względu na emocjonalnie odczuwane związki z przeszłością. Depozytariusze dziedzictwa wykazują tendencję do jego reifikacji i esencjalizacji. Podkreślają jego związki z lokalnością, konkretnie z określoną topograficznie „ziemią”, rozumianą jako środowisko i mieszkający tam ludzie, co usprawiedliwia roszczenia dotyczące dziedzictwa, a nawet pewną wyłączność. Tak rozumiane, często jest utożsamiane z urzeczowioną tradycją, która nie powinna być zmieniana, lecz przekazana w nienaruszonym kształcie następnym pokoleniom. W rzeczywistości jednak także i ona ulega przekształceniom, które choć stosunkowo nowej proweniencji, postrzegane są jako jej stała, dawna lub nawet odwieczna część.

Bibliografia

Calligaro O., *From 'European Cultural Heritage' to 'Cultural Diversity'? The changing core values of European cultural policy*, „Politique Européenne” 2014, nr 3 (45), s. 60–85, <https://doi.org/10.3917/poeu.045.0060>.

- Hełpa-Liszkowska K., *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Oeconomica Posnaniensa” 2013, t. 1, nr 6 (255), s. 5–18.
- Kowalski K., *Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne” 2017, nr 45 (1), s. 1–14, <https://doi.org/10.4467/22999558.pe.17.001.7896>.
- Łysoń P. [et al.], *Postrzeganie dziedzictwa narodowego i kultywowanie tradycji w regionach uwarunkowanych historycznie*, „Wiadomości Statystyczne” 2018, nr 11 (690), s. 56–83.
- Podemski K., *Spółczesność obywatelska w Polsce 25 lat po wielkiej zmianie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr 76 (2), s. 89–109, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2014.76.2.8>.
- Purchla J., *W stronę systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce*, „Zarządzanie Publiczne” 2010, nr 2 (12), s. 69–82.
- Schreiber H., *Patrymonializacja w stosunkach narodowych. Wybrane tendencje w międzynarodowej ochronie dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Tendencje i procesy rozwojowe współczesnych stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. M.F. Gawrycki [et al.], Warszawa 2016, s. 385–398.
- Smith L., Klekot E., „Zwierciadło dziedzictwa”: narcystyczna iluzja czy zwielokrotnione odbicie?, „Rocznik Antropologii Historii” 2016, nr 6 (9), s. 25–44.
- Szacki J., *Trzy pojęcia „tradycji”: transmisja – dziedzictwo – tradycja*, [w:] J. Szacki, *Tradycja*, Warszawa 2011, s. 98–180.
- Van der Auwera S., Schramme A., *Civil Society Action in the Field of Cultural Heritage*, „Heritage & Society” 2011, nr 4 (1), s. 59–82, <https://doi.org/10.1179/hso.2011.4.1.59>.

Materiały ze stron internetowych

- Charycka B., *Coraz mniej kultury. Dlaczego?*, <https://publicystyka.ngo.pl/coraz-mniej-kultury-dlaczego> (dostęp 10 VI 2019).
- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro 27.10.2005, <https://nid.pl/upload/iblock/844/8445eee1eed20fe93856a52376d47eaa.pdf> (dostęp 3 VI 2019).
- Koło Gospodyń Wiejskich im. Księżnej Heleny Jabłonowskiej w Straszęcinie, powiat dębicki, gmina Straszęcin*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24250738> (dostęp 10 VI 2019).
- Koło Gospodyń Wiejskich w Bóbrce, powiat krośnieński, gmina Chorkówka*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24255744> (dostęp 10 VI 2019).

- Konkluzje Rady [Unii Europejskiej] na temat zarządzania partycypacyjnego dziedzictwem kulturowym, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2014/C 463/01, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN) (dostęp 14 VI 2019).
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje___deklaracje_raporty/Konwencja_o_ochronie_roznorodnosci_form_wyrazu_kulturowego.pdf (dostęp 3 VI 2019).
- Nasza misja*, <http://www.mapapasji.pl/misja> (dostęp 10 VI 2019).
- Partycypacyjne zarządzanie dziedzictwem kulturowym. Sprawozdanie grupy roboczej ekspertów z państw członkowskich w ramach OMK (otwartej metody koordynacji): streszczenie*, <https://doi.org/10.2766/443291>.
- Podstawowe informacje o organizacjach pozarządowych*, <https://publicystyka.ngo.pl/podstawowe-informacje-o-organizacjach-pozarządowych> (dostęp 10 VI 2019).
- Powszechna deklaracja UNESCO o różnorodności kulturowej przyjęta jednomyslnie na 31 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, Paryż, 2 listopada 2001 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Dekl_o_roznorodnosci.pdf (dostęp 3 VI 2019).
- Stowarzyszenie Koła Gospodyń Wiejskich ze Słopnic*, <http://slopnice.pl/pl/813/0/stowarzyszenie-kola-gospodyn-wiejskich-ze-slopnic.html> (dostęp 10 VI 2019).
- Stowarzyszenie Kultuwowania Kultury i Tradycji Ziemi Futomskiej, powiat rzeszowski, gmina Błazowa*, <https://nowiny24.pl/kolo-gospodyn-wiejskich-2017-galeria/ga/12167484/zd/24250954> (dostęp 10 VI 2019).
- Tomlinson B., *Working with Civil Society in Foreign Aid. Possibilities for South-South Cooperation?*, Oxford 2013, https://www.undp.org/content/dam/undp/documents/partners/civil_society/publications/2013_UNDP-CH-Working-With-Civil-Society-in-Foreign-Aid_EN.pdf (dostęp 10 VI 2019).
- Wydarzenia z obchodów 100-lecia odzyskania Niepodległości przez Polskę*, <https://www.mojawies.pl/artykuly/pokaz/wydarzenia-z-obchodow-100-leci-odzyskania-niepodleglosci-przez-polske,6574> (dostęp 10 VI 2019).

Rozpoczynając pracę nad projektem i publikacją, wyszliśmy z założenia, że przede wszystkim potrzebna jest gruntowna wiedza na temat rzeczywistego stanu współpracy uczelni wyższych i organizacji pozarządowych, ze szczególnym uwzględnieniem barier, oraz zbiór inspiracji teoretycznych i dobrych praktyk – zarówno z Polski, jak i z innych krajów – pozwalających pogłębić tę współpracę i zwiększyć jej efektywność. To się nie zmieniło i w dalszym ciągu jesteśmy przekonani, że taka wiedza jest potrzebna. Pozwala ona podejmować skuteczniejsze działania na poziomie lokalnym przez poszczególnych zainteresowanych współpracą pracowników czy osoby kierujące konkretnymi jednostkami organizacyjnymi.

Niemniej jednak w trakcie pracy nad projektem coraz bardziej oczywiste stawało się dla nas to, że jeszcze istotniejsze od drobiazgowej wiedzy o charakterze wdrożeniowym jest zwrócenie uwagi na bardziej podstawową kwestię społecznych funkcji uczelni wyższych. Trudno będzie wprowadzić długotrwałe, efektywne rozwiązania dotyczące omawianej formy współpracy na rzecz społeczeństwa obywatelskiego bez decyzji o charakterze systemowym w obszarze polityki szkolnictwa wyższego.

ISBN: 978-83-8138-152-9

